

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА

ТОПУЗЯН АРТУР РОБЕРТОВИЧ

УДК 343.62 (477)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА МОРАЛЬНОСТІ
НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент
Павленко Тетяна Анатоліївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, доцент
кафедри кримінально-правових дисциплін

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Денисов Сергій Федорович,
Академія державної пенітенціарної служби,
завідувач кафедри кримінального, кримінально-
виконавчого права та кримінології;

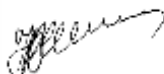
доктор юридичних наук, доцент
Яценко Андрій Миколайович,
Харківський національний університет внутрішніх
справ, професор кафедри кримінального права і
кримінології факультету № 1.

Захист відбудеться «4_» червня 2019 р. о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.502.01 у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України за адресою: 61002, м. Харків, вул. Пушкінська, 49.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України за адресою: 61002, м. Харків, вул. Пушкінська, 49.

Автореферат розіслано «_26» _квітня_2019 р.

**Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради**



Н. В. Нетеса

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Практичне утвердження в Україні ліберально-гуманістичних засад суспільного розвитку й державного будівництва вимагає формування зваженої та соціально відповідальної політики сприяння всебічному розвитку дитинства. Саме діти є, вочевидь, тією складовою людського капіталу, в якій найбільш чітко проявляється зв'язок поколінь: у своєму фізичному і соціальному становленні вони віддзеркалюють поточний стан зрілості конкретного суспільства, його хронічні вади та, головне, майбутні перспективи. А тому проблеми гарантування, охорони прав і свобод дітей мають наскрізний для всього соціогенеза характер. Від їх вирішення без перебільшення залежить успіх у справі завершення посттоталітарного транзиту і всього цивілізаційного поступу українського народу.

Чільне місце серед засобів забезпечення належної охорони прав дітей мають зайняти кримінально-правові. Так, у 2001 р. була встановлена кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (ст. 150 КК України) та втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України), у 2009 р. КК України був доповнений нормою, що передбачала кримінальну відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України). До того часу аналогів цих статей у кримінальному законодавстві України не існувало, судова практика розгляду справ про передбачені ними злочини була відсутня, а тому і в кримінально-правовій доктрині активної дискусії з цієї проблематики не виникало. Проте виникнення нових норм у зв'язку із криміналізацією деяких протиправних діянь поряд із вже існуючими свідчить про те, що захист моральності неповнолітніх у суспільстві є вкрай важливим і необхідним. Разом з тим стан дотримання прав дітей у нашій державі викликає занепокоєння. Особливо неприйнятною є експлуатація дітей. Вона не лише позбавляє дитину можливості гармонійно розвиватися, отримати освіту, вона шкодить її здоров'ю, призводить до захворювань, у підсумку впливає на якість життя.

Кримінально-правові проблеми протидії злочинам проти моральності неповнолітніх висвітлювались у працях С. Ш. Ахмедової, М. І. Бажанова, О. І. Белової, М. І. Блума, В. І. Борисова, В. В. Вітвіцької, М. А. Готвянської, К. В. Джгуна, О. О. Дудорова, М. Й. Коржанського, О. М. Костенка, Д. Ю. Кондратова, Н. М. Крестовської, Л. М. Кривоченко, В. В. Кузнецова, І. П. Лановенка, Л. В. Левицької, А. М. Орлеана, Ю. Є. Пудовочкіна, Є. Л. Стрельцова, М. І. Хавронюка, К. О. Черевка та ін. На монографічному рівні окремі аспекти цієї проблематики були розроблені в дисертаціях І. О. Топольської «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність» (2003 р.), С. Г. Киренка «Проблеми захисту прав неповнолітніх кримінальним законодавством України» (2003 р.), А. В. Ландіної «Кримінально-правова охорона моральності» (2005 р.), В. В. Дзундзи «Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність»

(2005 р.), Л. С. Кучанської «Поняття та система злочинів проти моральності в кримінальному праві України» (2007 р.), І. М. Доляновської «Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину)» (2008 р.), С. П. Репецького «Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони» (2010 р.), Д. О. Калмикова «Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей» (2011), І. В. Дегтярьової «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання» (2012 р.), Н. О. Семчук «Кримінально-правовий захист моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження» (2015).

Визнаючи вагомий внесок вказаних вчених у вирішення описаної проблематики, слід, разом із тим, указати й на відсутність комплексних монографічних досліджень кримінально-правової охорони моральності неповнолітніх. Наявні напрацювання з цього питання мають здебільшого вузько-предметний характер та не вирішують весь комплекс теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних зі складами злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України, практикою їх застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертаційної роботи узгоджується з п. 4 Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 501, яким визначено необхідність створення сприятливого середовища для виховання, навчання, розвитку дитини та ефективної системи забезпечення реалізації її прав, удосконалення державного механізму забезпечення прав дитини; п. 2 розділу «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні» Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., визначених Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр. Робота виконана відповідно до науково-дослідницьких планів Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України в межах фундаментальних тем «Теоретичні питання удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування (номер державної реєстрації 0112U001335) і «Проблеми формування сучасної доктрини кримінального права України» (номер державної реєстрації 0117U000285). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Інституту (постанова № 6/2 від 21 вересня 2016 року).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є характеристика кримінально-правової охорони моральності неповнолітніх, що передбачена статтями 150, 150-1, 304 КК України, та формування науково обгрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення їх чинної редакції, практики застосування.

Для досягнення мети дослідження було поставлено такі завдання:

– встановити наявність, описати та пояснити підстави і принципи криміналізації посягань на моральність неповнолітніх, що передбачені статтями 150, 150-1 та 304 КК України;

- проаналізувати міжнародні стандарти захисту моральності неповнолітніх як орієнтири її кримінально-правової охорони в Україні;
- охарактеризувати моральність неповнолітніх як об'єкт кримінально-правової охорони у злочинах, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України;
- надати характеристику суспільно небезпечним діянням як ознакам злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України;
- охарактеризувати суспільно небезпечні наслідки та причинні зв'язки як ознаки злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України;
- дослідити ознаки суб'єктивної сторони злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України;
- надати характеристику суб'єктам злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України;
- проаналізувати види та межі покарань за злочини у сфері охорони моральності неповнолітніх за КК України;
- визначити перспективи вдосконалення покарань за злочини у сфері охорони моральності неповнолітніх з урахуванням досвіду зарубіжних країн;
- розробити пропозиції щодо удосконалення чинної редакції статей 150, 150-1 та 304 КК України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що забезпечують кримінально-правову охорону моральності.

Предметом дослідження є кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх.

Методи дослідження. Методологічні засади дисертаційної роботи репрезентовано трирівневим комплексом методів: філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових. На філософському рівні застосування віднайшов діалектичний метод, оперування яким забезпечило можливість обґрунтувати суспільну небезпечність злочинів проти моральності неповнолітніх, історично закономірний характер їх криміналізації (підрозділи 1.1, 1.3), а також здійснити розмежування складів злочинів, передбачених ст. 150-1 та ч. 2 ст. 304 КК України (підрозділи 3.1, 4.1).

Загальнонауковий рівень представлений низкою формально-логічних прийомів пізнання (гіпотеза, аналіз, синтез, дедукція, індукція та ін.), що використовувалися на кожному етапі дослідження, в тому числі й при визначенні його загальної композиції, формуванні наукових понять, що відображають зміст і межі суспільно небезпечних діянь та їх наслідків у відповідних складах злочинів (підрозділи 3.1, 3.2), характеристику їх суб'єктів (підрозділ 4.2) вивченні міжнародно-правового досвіду охорони моральності неповнолітніх (підрозділ 1.2), узагальненні показників здійснення правосуддя за фактами вчинення злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України (підрозділ 5.1).

Метод статистичного спостереження було використано для аналізу рівня й динаміки злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК

України, для оцінки їх поширеності в контексті наявності відповідних підстав криміналізації (підрозділ 1.1). Завдяки опитуванню працівників Національної поліції вдалося виявити проблеми із застосуванням відповідних норм КК України в частині кваліфікації злочинів з урахуванням особливостей законодавчого визначення їх суспільно небезпечних наслідків (підрозділ 3.2).

Метод контент-аналізу був застосований для опрацювання вироків суду у справах і провадженнях про злочини, передбачені статтями 150, 150-1 та 304 КК України, повідомлень у засобах масової інформації про факти вчинення цих злочинів (підрозділи 3.1, 3.2, 4.1, 4.2). Юридико-догматичний використовувався для тлумачення окремих ознак складів злочинів, встановлення їх співвідношення, розмежування, а також визначення системно-правової обґрунтованості видів і мір покарань (підрозділи 3.1, 3.2, 4.1, 4.2, 5.1); порівняльно-правовий метод – для вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання кримінальної відповідальності за злочини проти моральності неповнолітніх, можливостей його використання для удосконалення санкцій статей 150, 150-1 та 304 КК України (підрозділ 5.2).

Нормативною основою дослідження є Конституція України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України тощо.

Емпіричну базу дослідження склали дані державної статистичної звітності – Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ, Державної судової адміністрації України; 281 вирок, внесений до Єдиного державного реєстру судових рішень: за ст. 150 КК – 15, за ст. 150-1 КК – 125, за ст. 304 КК – 141; результати опитування 205 слідчих органів досудового розслідування Головних управлінь (управлінь) Національної поліції у Дніпропетровській, Кіровоградській, Полтавській, Сумській, Харківській та Херсонській областях.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є одним із перших досліджень кримінально-правової охорони моральності неповнолітніх, що передбачена статтями 150, 150-1, 304 КК України, в результаті якого сформовано низку пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення їх чинної редакції, практики застосування. Основні положення, які складають новизну дослідження, полягають у тому, що:

уперше:

– обґрунтовано необхідність диференціації юридичних підстав кримінальної відповідальності за насильницьку і ненасильницьку трудову експлуатацію дитини, а також за вчинення цього злочину групою осіб за попередньою змовою, на підставі чого запропоновано відповідні зміни і доповнення до ст. 150 КК України;

– встановлено наявність прогалин у кримінально-правовій охороні моральності неповнолітніх від перешкодження припиненню неповнолітніми злочинної чи іншої антигромадської діяльності, у зв'язку з чим розроблено та обґрунтовано відповідні пропозиції щодо доповнення ч. 1 ст. 304 КК України;

– на підставі комплексного аналізу слідчої та судової практики, міжнародно-правових стандартів щодо належного захисту неповнолітніх від економічної експлуатації запропоновано доповнити п. 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України положенням, відповідно до якого підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру додатково слід визнати вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи злочину, передбаченого ст. 150 КК України;

удосконалено:

– розуміння таких підстав криміналізації посягань на моральність неповнолітніх, як наявність їх суспільної небезпечності, недостатність інших, альтернативних кримінально-правовим, засобів для ефективної протидії їх відтворенню та необхідність кримінально-правової гарантії охорони прав неповнолітніх;

– характеристику принципів криміналізації посягань на моральність неповнолітніх в межах статей 150, 150-1 та 304 КК України, в результаті чого обґрунтовано дотримання законодавцем таких із них, як врахування відносної поширеності відповідних діянь, процесуальна здійсненність кримінального переслідування, достатній рівень правосвідомості, а також порушення принципів визначеності термінології та економії кримінальної репресії;

– наукове розуміння трудової експлуатації дитини як суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 150 КК України, що полягає у використанні праці дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, а так само використання дитини на роботах, на яких законодавством забороняється застосування праці неповнолітніх; використання праці є не способом, а змістом експлуатації та означає пряме чи опосередковане вилучення з діяльності дитини корисних властивостей – результатів її праці у виді матеріальних благ;

– характеристику впливу як змісту суспільно небезпечного діяння щодо втягнення неповнолітнього у злочинну та іншу антигромадську діяльність, який є активною, вольовою дією, що має інформаційний, предметний, конкретизований характер, володіє об'єктивною, з урахуванням особистості потерпілого, діяльнісно-спонукальною здатністю; може бути насильницьким, ненасильницьким, комбінованим;

– поняття істотної шкоди для здоров'я дитини як суспільно небезпечного наслідку її експлуатації, під якою запропоновано розуміти середньої тяжкості або тяжкі, не пов'язані з насильством, тілесні ушкодження або суттєве зниження функцій загального чи місцевого імунітету, розвиток (поява) хронічного захворювання, суттєве загострення хвороби чи хворобливого стану, а так само моральне страждання дитини чи інше суттєве психологічне порушення;

– наукове положення про юридичне значення вікової різниці між потерпілим та суб'єктом злочину, передбаченого ст. 304 КК України, яка на основі повнолітнього віку вказаного суб'єкта має забезпечувати психологічну

перевагу над неповнолітнім потерпілим, що використовується для його втягнення у злочинну чи іншу антигромадську діяльність;

– характеристику покарань за злочини, передбачені статтями 150, 150-1, 304 КК України, в результаті чого доведена недостатня їх соціальна ефективність; з урахуванням вітчизняних традицій пеналізації, на підставі аналізу зарубіжного досвіду покарань за відповідні злочини, розроблено пропозиції щодо удосконалення санкцій вказаних статей, в тому числі й за рахунок доповнення їх покараннями у виді штрафу та громадських робіт;

дістали подальшого розвитку:

– наукове розуміння об'єкта злочинів, що посягають на моральність неповнолітніх, яким запропоновано визнати суспільні відносини, що забезпечують належний моральний розвиток неповнолітніх. Їх предметом є моральність неповнолітніх, суб'єктами – неповнолітні, а також інші фізичні і юридичні особи, які зобов'язані своєю активною чи пасивною поведінкою забезпечити належне соціальне функціонування відповідний сегмент суспільної моральності; соціальний зв'язок проявляється у реалізації прав, свобод і виконанні обов'язків у сфері моральності неповнолітніх;

– наукове тлумачення використання дитини як змісту суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 150-1 КК України, що є складною дією, яка включає в себе: а) вплив на малолітню дитину; б) об'єктивну появу юридично обов'язкового, функціонально проміжного результату такого впливу – присутності дитини при випрошуванні грошей чи іншого майна; в) появу факультативного результату – повного або часткового привласнення грошей чи іншого майна, отриманих від випрошування, як закономірний, але юридично необов'язковий наслідок вилучення користі з дитини;

– положення про матеріальний склад злочину, передбачений ст. 304 КК України; він є закінченим з моменту вчинення неповнолітнім хоча б одного злочину або початку систематичного вживання алкогольних напоїв, систематичної гри в азарті ігри чи жебрацтва, що є свідченням негативних змін (або фактором таких змін) в його особистості;

– наукове розуміння прогальності кримінально-правового регулювання відповідальності за вчинення експлуатації дитини службовою особою, в результаті чого в таких випадках залишаються незахищеними відносини у сфері службової діяльності, достатньою мірою не відбувається індивідуалізація кримінальної відповідальності цих осіб; запропоновано відповідні доповнення до ст. 150 КК України;

– обґрунтування доцільності та необхідності внесення змін до ст. 150-1 КК України, спрямованих на формування основного складу злочину як такого, ознакою якого є загальний суб'єкт, а кваліфікованого (ч. 2 ст. 150-1 КК України) – спеціальний – батьки малолітньої дитини або особи, які їх замінюють.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться у дисертації, можуть бути використані: у

науково-дослідній сфері – для подальшої розробки наукових положень про кримінально-правову охорону моральності неповнолітніх; у *правотворчості* – для надання пропозицій щодо вдосконалення чинної редакції статей 150, 150-1 та 304 КК України в частині усунення прогалін у кримінально-правовому регулюванні, недоліків конструювання складів злочинів, санкцій; у *правозастосовній діяльності* – для надання рекомендації щодо кваліфікації злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України; у *навчальному процесі* – при викладанні дисципліни «Кримінальне право»; похідних від неї спеціальних курсів та дисциплін у вищих юридичних навчальних закладах і факультетах, а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів, посібників, підручників.

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, що становлять її новизну, є результатом самостійної роботи автора. Наукові ідеї та розробки оприлюднені без співавторів у наукових фахових виданнях.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації були обговорені на засіданнях відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, а також на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми кримінально-правової охорони громадської безпеки» (м. Харків, 18 трав. 2018 р.), «Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права» (м. Дніпро, 25 трав. 2018 р.), «Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності» (м. Харків, 18-19 жовт. 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у восьми наукових працях, у тому числі п'яти наукових статтях, опублікованих у періодичних виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, одній статті, опублікованій у науковому виданні іноземної держави, та трьох тезах доповідей.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок, з них основний текст – 203 сторінки, список використаних джерел (307 найменування) – 31 сторінка, додатки – 5 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується вибір теми, вказується її зв'язок з планами наукових досліджень, визначається мета й задачі дослідження, його об'єкт, предмет та методи, наводиться нормативна та емпірична база дослідження, розкриваються положення, які складають наукову новизну, відмічається теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наводяться відомості щодо апробації матеріалів дисертації, її структури й обсягу.

Розділ 1 «Соціально-юридичні передумови, підстави та принципи кримінально-правової охорони моральності неповнолітніх» вміщує два підрозділи та присвячений аналізу підстав і принципів криміналізації посягань на моральність неповнолітніх, міжнародним стандартам їх захисту.

У підрозділі 1.1 *«Підстави та принципи криміналізації посягань на моральність неповнолітніх»* встановлено, надано науковий опис та пояснення таким підставам криміналізації посягань на моральність неповнолітніх як їх суспільна небезпечність, недостатність інших, альтернативних кримінально-правовим, засобів для ефективної протидії їх відтворенню та необхідність кримінально-правової гарантії охорони прав неповнолітніх.

На підставі аналізу даних офіційної державної статистичної звітності, а також експертних оцінок, відстоюється думка про дотримання законодавцем при криміналізації суспільно небезпечних діянь, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України, таких принципів як врахування відносної поширеності відповідних діянь, процесуальна здійсненність кримінального переслідування, достатній рівень правосвідомості. Водночас, принцип визначеності та єдності термінології дотриманий не в повній мірі, що проявилось у семантичних, формально-логічних вадах окремих законодавчих категорій і їх зв'язків («експлуатація», «використання праці», «втягнення», «злочинна діяльність», «жебрацтво», «пияцтво» – поняття, що не мають однозначної інтерпретації), недоліках конструкції відповідних складів злочинів. Також встановлено порушення принципу економії кримінальної репресії, що виражається у низкій ефективності покарань за злочини, передбачені статтями 150, 150-1 та 304 КК України. Це є наслідком нестачі у відповідних санкціях елементів гнучкості, соціальної адаптивності.

У підрозділі 1.2 *«Міжнародні стандарти захисту моральності неповнолітніх»* здійснено аналіз відповідності законодавства України існуючій міжнародній практиці захисту прав неповнолітніх від економічної експлуатації та втягнення їх у злочинну та іншу антигромадську діяльність засвідчив, що Україна в основному виконує свої міжнародні зобов'язання. Разом з тим, незважаючи на рекомендації міжнародного співтовариства, Україною ще не був використаний потенціал заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб для боротьби зі злочинами, пов'язаними з економічною експлуатацією неповнолітніх та втягненням їх у злочинну та іншу діяльність.

Відстоюється думка про доцільність подальшого удосконалення законодавства України щодо недопущення економічної експлуатації дітей на основі положень Директив Ради Європейського Союзу.

Розділ 2 «Об'єкт злочинів у сфері охорони моральності неповнолітніх (статті 150, 150-1, 304 КК України)» містить два підрозділи, в яких запропоновано аналіз об'єкта злочинів у сфері охорони моральності неповнолітніх та потерпілого від даної групи злочинів.

У підрозділі 2.1 *«Моральність неповнолітніх як об'єкт кримінально-правової охорони»* відстоюється думка, що під об'єктом злочинів, що

посягають на моральність неповнолітніх, доцільно визнати суспільні відносини, які забезпечують належний моральний розвиток неповнолітніх. Предметом цих суспільних відносин є моральний розвиток неповнолітніх. Моральний і фізичний розвиток у неповнолітніх тісно пов'язані, що унеможливило посягання на одну сферу, не заподіюючи шкоди іншій.

Суб'єктами цих відносин є, насамперед, самі неповнолітні, а також інші фізичні й юридичні особи, які зобов'язані своєю активною (застосування права, виконання обов'язку) чи пасивною (дотримання прав) поведінкою забезпечити належне соціальне функціонування моральності неповнолітніх як предмета вказаних відносин. Соціальний зв'язок проявляється у реалізації й застосуванні прав, свобод, виконанні юридичних обов'язків, що виникають, діють, змінюються, припиняються у зв'язку з правовим регулюванням сфери моральності неповнолітніх.

У підрозділі 2.2 *«Потерпілий від злочинів проти моральності неповнолітніх»* запропоновано визнавати потерпілим від експлуатації дітей (ст. 150 КК України) фізичну особу, яка залучається до праці, не досягши 16-річного віку (за винятком випадків та з дотриманням умов, коли законодавством дозволяється працевлаштування з 14 та 15 років), а також особу, яка не досягла 18-річного віку й використовується для виконання робіт з особливими умовами праці, щодо яких законодавством встановлені вікові обмеження (важкі, шкідливі, підземні, нічні роботи, а також щодо підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми). Друга категорія потерпілих притаманна кваліфікованому складу експлуатації дітей.

Наведено додаткові аргументи на користь позиції, згідно з якою потерпілим від злочину, передбаченого ст. 150-1 КК України, може бути тільки малолітня дитина, тобто дитина, яка не досягла 14-річного віку. Доведено, що зміст інтелектуального моменту участі малолітньої дитини у жебрацтві (в межах її злочинного використання) значення для кваліфікації дій винного не має.

Потерпілим від злочину, передбаченого ч. 1 ст. 304 КК України, є неповнолітня особа, а ч. 2 цієї ж статті – малолітня дитина.

Розділ 3 «Об'єктивна сторона злочинів у сфері охорони моральності неповнолітніх (статті 150, 150-1, 304 КК України)» складається з двох підрозділів, якими репрезентовано юридичний аналіз ознак об'єктивної сторони складів злочинів, що посягають на моральність неповнолітніх в Україні.

У підрозділі 3.1 *«Характеристика суспільно небезпечних діянь як ознак складів злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України»* встановлено, що спільною рисою суспільно небезпечних діянь як ознак складів злочинів, передбачених статтями 150, 150-1, 304 КК України, що виражає їх соціально-правову сутність, є відношення до неповнолітнього не як до суб'єкта суспільних відносин, що має самостійну та найвищу (у рівності з іншими людьми) соціальну цінність, а як до об'єкта, предмета. Це виражається в аморальному користуванні дітьми, їх фактичному уречевленні, переведенні до розряду функції в певній системі соціальної діяльності – трудової,

кримінальної, іншої антигромадської.

Акцентовано увагу на тому, що зміст суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 150 КК України, передбачає лише трудову експлуатацію як суть привласнення одним суб'єктом результатів праці іншого суб'єкта. Внаслідок такої експлуатації відбувається відчуження результатів праці, що є фактором соціальної несправедливості та заподіює шкоду моральності неповнолітніх.

Під використанням дитини як змістом суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 150-1 КК України, запропоновано розуміти вплив на малолітню дитину, внаслідок якого особа, яка здійснює такий вплив, отримує бажаний для себе результат, користь. Акцентовано увагу на тому, що об'єктом використання є саме дитина як така, а не її праця.

Наведено додаткові аргументи на користь розуміння змісту втягнення як суспільно небезпечної дії, передбаченої ст. 304 КК України, відповідно до якого ним є безпосередній чи опосередкований вплив на неповнолітнього. Встановлено, надано опис та пояснення ознак такого впливу.

У підрозділі 3.2 *«Характеристика суспільно небезпечних наслідків та причинних зв'язків як ознак складів злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України»* встановлено, що склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 150 КК України, – матеріальний, представлений трьома альтернативними різновидами суспільно небезпечних наслідків: 1) істотна шкода для здоров'я; 2) істотна шкода для фізичного розвитку; 3) істотна шкода для освітнього рівня.

Здійснено розмежування суспільно небезпечних наслідків у виді шкоди здоров'ю, що стали результатом фізичного насильства над потерпілим із тією шкодою, що має ненасильницьке походження.

Під істотною шкодою для здоров'я дитини як суспільно небезпечним наслідком експлуатації дитини запропоновано розуміти середньої тяжкості або тяжкі, не пов'язані з насильством, тілесні ушкодження або суттєве зниження функцій загального чи місцевого імунітету, розвиток (поява) хронічного захворювання, суттєве загострення хвороби чи хворобливого стану, а так само моральне страждання дитини чи інше суттєве психологічне порушення.

Акцентовано увагу на тому, що смерть дитини, яка настала внаслідок її експлуатації, не охоплюється поняттям істотної шкоди для її здоров'я, адже страждає інший об'єкт – життя людини. Водночас таке заподіяння смерті не є насильницьким, що виключає можливість її кваліфікації за сукупністю таких злочинів, як експлуатація дитини та вбивство. На цій підставі висловлено пропозицію доповнити ст. 150 КК України, виділивши в ній *de lege ferenda* ч. 5 такого змісту: «Трудова експлуатація дитини, що спричинила її смерть».

Під істотною шкодою для освітнього рівня дитини як суспільно небезпечним наслідком її експлуатації запропоновано розуміти такий обсяг відставання освітнього рівня від нормативних показників, що характеризується повною або частковою відсутністю у неї знань з обов'язкових для вивчення навчальних дисциплін зі складу освітньої програми для середніх загальноосвітніх та спеціальних професійно-технічних навчальних закладів,

яка об'єктивно не дозволяє дитині закінчити у встановлені строки відповідний річний курс навчання за умов нормальної навчальної діяльності.

Обґрунтовано, що втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність є злочином із матеріальним складом. Він є закінченим з моменту вчинення неповнолітнім хоча б одного злочину, що є свідченням негативних змін у його особистості, проєкція яких з об'єктивною необхідністю відбивається на сфері моральності неповнолітніх.

Розділ 4 «Суб'єктивні ознаки складів злочинів у сфері охорони моральності неповнолітніх (статті 150, 150-1, 304 КК України)» складається з двох підрозділів, які присвячено характеристиці суб'єктивної сторони та суб'єктів відповідних злочинів.

У підрозділі 4.1 *«Характеристика суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України»* доведено, що експлуатація дитини можлива не тільки з прямим, а й із непрямим умислом. Наведено додаткові аргументи на користь теоретичної допустимості і практичної можливості вчинення з непрямим умислом злочину, що характеризується формальним складом.

Єдиною обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони юридичного складу використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом є вина у формі умислу. Останній може бути як прямим, так і не прямим.

Втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність може бути вчинене як із прямим, так і непрямим умислом. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність внесення відповідних змін до положень абз. 2 п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27.02.2004 року шляхом видалення вказівки на виключно прямий умисел вчинення цього злочину.

Наголошено на тому, що умисел при вчиненні злочину, передбаченому ст. 304 КК України, є конкретизованим. Винний має чітко усвідомлювати й локалізувати з невизначеного кола осіб конкретного неповнолітнього, якого він втягуватиме до відповідного виду діяльності. Крім того, втягнення відбувається до вчинення конкретного злочину, а не до злочинної діяльності взагалі.

Мотив та мета є факультативними ознаками суб'єктивної сторони складів злочинів, передбаченого статтями 150, 150-1, 304 КК України.

У підрозділі 4.2 *«Характеристика суб'єктів злочинів, передбачених статтями. 150, 150-1 та 304 КК України»* наведено додаткові аргументи на користь позиції щодо неможливості визнання юридичної особи суб'єктом злочину взагалі та проти моральності неповнолітніх зокрема. Водночас здійснений аналіз судової практики засвідчив поширеність випадків вчинення експлуатації дітей на об'єктах, що належать юридичним особам та/або в процесі й у межах їх господарської діяльності. У зв'язку з цим запропоновано доповнити п. 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України положенням, відповідно до якого підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру також є і вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи злочину, передбаченого ст. 150 КК України.

Встановлено, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 150 КК України, – загальний – фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Наведено низку контраргументів щодо позиції про підвищений вік кримінальної відповідальності за цей злочин, які ґрунтуються на відмінностях у ступені сформованості інтелектуальних і вольових якостей різних вікових груп, навіть в межах неповноліття.

Визначено, що, виходячи з чинної законодавчої конструкції складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК України, його суб'єкт – спеціальний. Ним є батьки або особи, які їх замінюють. Суб'єктом же злочину, передбаченого ч. 2 ст. 150-1 КК України, – будь-які інші особи, крім батьків та осіб, які їх замінюють, а передбаченого ч. 3 цієї статті – будь-які особи з ознаками загального суб'єкта злочину. Доводиться необґрунтованість такого законодавчого підходу.

З'ясовано, що поруч із ознаками загального суб'єкта, суб'єкт втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність характеризується підвищеним, 18-річним, віком кримінальної відповідальності. Відстоюється думка про те, що повнолітній вік є юридично значущою ознакою в контексті складу злочину, передбаченого ст. 304 КК України, лише в тому випадку, коли він використовується винним як інструмент втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність, іманентними якостями якого є психологічна перевага над потерпілим, зумовлена саме віковою різницею.

Розділ 5 «Покарання за злочини у сфері охорони моральності неповнолітніх (статті 150, 150-1, 304 КК України)» складається з двох підрозділів, в яких здійснено аналіз видів та міри покарання за злочини проти моральності неповнолітніх як в Україні, так і в низці зарубіжних країн.

У підрозділі 5.1 *«Види та межі покарань за злочини у сфері охорони моральності неповнолітніх за КК України»* встановлено, що у ст. 150 КК України законодавцем порушено принцип юридичної рівності. Запропоновано відповідні зміни до санкцій ст. 150 КК України з метою забезпечення юридичної рівності різних категорій винних, а також доповнення можливих видів покарань штрафом, що відповідає економічній природі трудової експлуатації та особистісним рисам суб'єктів цих злочинів.

Надано характеристику покаранням, передбаченим ст. 150-1 КК України. Визначено, що санкція ч. 3 ст. 150-1 КК України – відносно визначена, передбачає виключно позбавлення волі. Відстоюється думка про те, що ч. 1 ст. 150-1 КК України має містити санкцію, властиву для злочину невеликої тяжкості, ч. 2 – середньої тяжкості, ч. 3 – тяжкого. Встановлено та пояснено, що наявний у ч. 1 ст. 150-1 КК України розрив між мінімальною межею найменш суворого та максимальною межею найбільш суворого покарання є невинувато великим для вельми формалізованого опису ознак складу відповідного злочину у диспозиції ч. 1 вказаної статті. Запропоновано відповідні зміни до закону про кримінальну відповідальність.

Наведено додаткові аргументи на користь обґрунтованості встановленої законодавцем у санкції ч. 1 ст. 304 КК України верхньої межі покарання у виді позбавлення волі встановити на рівні 7 років позбавлення волі. Визначення втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність як злочину тяжкого забезпечує адекватність системно-правових зв'язків між санкціями ст. 304 КК України та спеціальними видами втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, передбачених ч. 3 ст. 300, ч. 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 4 ст. 303, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309 та ч. 2 ст. 317 КК України.

Відстоюється думка про необхідність передбачити як додаткове покарання штраф у санкціях і ч. 1 і ч. 2 ст. 304 КК України.

У підрозділі 5.2 «Перспективи вдосконалення покарань за злочини у сфері охорони моральності неповнолітніх з урахуванням досвіду зарубіжних країн» встановлені та описані відмінності у підходах до визначення таких покарань у законодавстві двох блоків країн: 1) постсоціалістичних; 2) інших країнах континентальної, а також англосаксонської, змішаної, далекосхідної та традиційної правових сімей. У кримінальних законах другої групи в основному превалює підхід до охорони вказаного об'єкта або як частини інституту сім'ї, або як складової особистої волі; використовуються, як правило, загальні кримінально-правові норми про заборону торгівлі людьми, в яких здебільшого передбачене додаткове покарання у виді штрафу.

Предметний аналіз кримінально-правових норм з кримінальних кодексів постсоціалістичних країн виявив, що на відміну від КК України, менш вираженою є диференціація за спеціальними складами втягнення залежно від виду антигромадської діяльності. У жодній із постсоціалістичних країн ані втягнення у злочинну діяльність, ані втягнення в іншу антигромадську діяльність, на противагу КК України, не визнаються тяжкими злочинами. Зроблено висновок про доцільність розширення переліку альтернативних покарань за злочини проти моральності неповнолітніх в Україні шляхом включення до нього штрафу та громадських робіт.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження містить нове вирішення наукового завдання щодо поглибленої характеристики кримінально-правової охорони моральності неповнолітніх, передбаченої статтями 150, 150-1, 304 КК України, та формування науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення їх чинної редакції, практики застосування. Основні висновки полягають у такому:

1. Встановлено, надано опис і пояснення таким підставам криміналізації посягань на моральність неповнолітніх, як наявність їх суспільної небезпечності, недостатність інших, альтернативних кримінально-правовим, засобів для ефективної протидії їх відтворенню та необхідність кримінально-правової гарантії охорони прав неповнолітніх. Доведено дотримання

законодавцем при криміналізації суспільно небезпечних діянь, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України, таких принципів, як врахування відносної поширеності відповідних діянь, процесуальна здійсненність кримінального переслідування, достатній рівень правосвідомості. Водночас встановлено порушення принципів визначеності та єдності термінології, економії кримінальної репресії.

2. Проаналізовано міжнародні стандарти захисту моральності неповнолітніх як орієнтири її кримінально-правової охорони в Україні. Встановлено, що законодавство України в цілому відповідає існуючій міжнародній практиці захисту прав неповнолітніх. Разом з тим констатовано неповне використання потенціалу заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб для боротьби з експлуатацією неповнолітніх та втягненням їх у злочинну діяльність.

3. Охарактеризовано моральність неповнолітніх як об'єкт кримінально-правової охорони, яким визнано суспільні відносини, що забезпечують належний моральний розвиток неповнолітніх. Визначено, що предметом відповідних відносин є моральність неповнолітніх. Їх суб'єктами є самі неповнолітні, а також інші фізичні й юридичні особи, які зобов'язані забезпечити належне соціальне функціонування моральності неповнолітніх. Соціальний зв'язок як зміст відповідного об'єкта кримінально-правової охорони проявляється у реалізації й застосуванні прав, свобод, виконанні юридичних обов'язків, що виникають, діють, змінюються, припиняються у зв'язку з правовим регулюванням сфери моральності неповнолітніх.

4. Потерпілим від експлуатації дітей є фізична особа, яка залучається до праці, не досягши 16-річного віку (за винятком випадків та з дотриманням умов, коли законодавством дозволяється працевлаштування з 14 та 15 років), а також особа, яка не досягла 18-річного віку й яка використовується для виконання робіт з особливими умовами праці, щодо яких законодавством встановлені вікові обмеження (важкі, шкідливі, підземні, нічні роботи, а також щодо підіймання і переміщення речей маса яких перевищує встановлені для них граничні норми). Друга категорія потерпілих притаманна кваліфікованому складу експлуатації дітей.

Наведено додаткові аргументи на користь позиції, згідно з якою потерпілим від злочину, передбаченого ст. 150-1 КК України, може бути тільки малолітня дитина, тобто дитина, яка не досягла 14-річного віку. Доведено, що зміст інтелектуального моменту участі малолітньої дитини у жебрацтві (в межах її злочинного використання) значення для кваліфікації дій винного не має.

Потерпілим від злочину, передбаченого ч. 1 ст. 304 КК України, є неповнолітня особа, а ч. 2 цієї ж статті – малолітня дитина.

5. Встановлено, що зміст суспільно небезпечного діяння, закріпленого у ст. 150 КК України, передбачає лише трудову експлуатацію, під якою запропоновано розуміти використання праці дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, а так само

використання дитини на роботах, на яких законодавством забороняється застосування праці неповнолітніх.

Використання дитини як зміст суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 150-1 КК України, визначено як вплив на малолітню дитину, внаслідок якого особа, яка здійснює такий впливає, отримує бажаний для себе результат, користь. Таке використання є складною дією, що включає в себе вплив на дитину, об'єктивну появу результату такого впливу, повне або часткове його привласнення.

Обґрунтовано, що необхідною умовою появи загального результату впливу на дитину як елементу її використання для заняття жебрацтвом є обстановка, яка передбачає наявність у місці знаходження винного та/або дитини сторонніх осіб.

Змістом втягнення, як суспільно небезпечної дії, передбаченої ст. 304 КК України, є безпосередній чи опосередкований вплив на неповнолітнього. Він має інформаційний характер, характеризується предметністю, конкретністю, цілеспрямованістю, об'єктивною спонукальною здатністю; може бути насильницьким, ненасильницьким та комбінованим.

6. Встановлено, що склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 150 КК України, – матеріальний, представлений трьома альтернативними різновидами суспільно небезпечних наслідків: 1) істотна шкода для здоров'я; 2) істотна шкода для фізичного розвитку; 3) істотна шкода для освітнього рівня. Здійснено розмежування суспільно небезпечних наслідків у виді шкоди здоров'ю, що стали результатом фізичного насильства над потерпілим і тієї шкоди, що має ненасильницьке походження. Причинний зв'язок між діями щодо примусу до експлуатації (а не самою експлуатацією) та суспільно небезпечним наслідком у виді легких тілесних ушкоджень – безпосередній, необхідний.

Під істотною шкодою для здоров'я дитини як суспільно небезпечним наслідком експлуатації дитини запропоновано розуміти середньої тяжкості або тяжкі, не пов'язані з насильством, тілесні ушкодження або суттєве зниження функцій загального чи місцевого імунітету, розвиток (поява) хронічного захворювання, суттєве загострення хвороби чи хворобливого стану, а так само моральне страждання дитини чи інше суттєве психологічне порушення.

Під істотною шкодою для освітнього рівня дитини як суспільно небезпечним наслідком її експлуатації запропоновано розуміти такий обсяг відставання освітнього рівня від нормативних показників, що характеризується повною або частковою відсутністю у неї знань з обов'язкових для вивчення навчальних дисциплін зі складу освітньої програми для середніх загальноосвітніх та спеціальних професійно-технічних навчальних закладів, яка об'єктивно не дозволяє дитині закінчити у встановлені строки відповідний річний курс навчання за умов нормальної навчальної діяльності.

Склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 150-1 КК України, передбачає наявність суспільно небезпечних наслідків як факультативної ознаки – результатів насильства у виді легких тілесних ушкоджень. Частиною ж 3 ст.

150-1 КК України передбачені суспільно небезпечні наслідки у виді середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень. Останні можуть мати як насильницьку, так і ненасильницьку природу. Причинний зв'язок у такому разі може бути двох видів: необхідний безпосередній та необхідний опосередкований відповідно.

Аргументовано, що втягнення є і суспільно небезпечним діянням, і наслідком у складі злочину, передбаченого ст. 304 КК України. Як суспільно небезпечний наслідок втягнення виражається в істотному порушенні розвитку особистості дитини в частині деформації її моральних установок. Причинний зв'язок – безпосередній, необхідний, адже постає результатом саме безпосереднього впливу винним на особистість неповнолітнього.

7. Доведено, що експлуатація дитини можлива як із прямим, так і з непрямим умислом. Установлено, що мотив та мета є факультативними ознаками суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 150 КК України, та на кваліфікацію не впливають.

Єдиною обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони юридичного складу використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом є вина у формі умислу. Останній може бути прямим або непрямим. Так само і втягнення неповнолітнього до злочинної чи іншої антигромадської діяльності може бути вчинене як із прямим, так і з непрямим умислом. При цьому умисел є конкретизованим щодо особи потерпілого і відповідного злочину чи актів іншої антигромадської діяльності.

8. Встановлено, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 150 КК України є загальним – ним є фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Запропоновано доповнити ч. 3 ст. 150 КК України кваліфікуючою ознакою, вираженою через словосполучення «а так само вчинені службовою особою з використанням свого службового становища».

Доведена необґрунтованість законодавчої конструкції, відповідно до якої суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК України, – спеціальний (батьки або особи, які їх замінюють), а злочину, передбаченого ч. 2 ст. 150-1 КК України, – загальний. Запропоновано внести відповідні зміни до ст. 150-1 КК України.

Аргументовано, що повнолітній вік є юридично значущою ознакою суб'єкта злочину, передбаченого ст. 304 КК України, лише в тому випадку, коли він використовується як інструмент втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність, іманентними якостями якого є психологічна перевага над потерпілим, зумовлена саме віковою різницею.

9. Обґрунтовано необхідність внесення зміни до санкцій ст. 150 КК України з метою забезпечення юридичної рівності осіб, які вчиняють злочин з використанням фактичних можливостей за посадою і без такого.

Відстоюється думка про необхідність змін санкцій ст. 150-1 КК України: ч. 1 ст. 150-1 КК України має містити санкцію, властиву для злочину невеликої тяжкості, ч. 2 – середньої тяжкості, ч. 3 – тяжкого. Обґрунтовується

необхідність передбачити як додаткове покарання штраф у санкціях і ч. 1, і ч. 2 ст. 304 КК України.

10. Визначено перспективи вдосконалення покарань за злочини у сфері охорони моральності неповнолітніх з урахуванням досвіду зарубіжних країн. Доведена доцільність розширення переліку альтернативних покарань за ці злочини в Україні за рахунок штрафу та громадських робіт.

11. Запропоновано нові редакції статей 150, 150-1, 304 КК України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Топузьян А. Р. Моральність неповнолітніх як об'єкт кримінально-правової охорони. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / ред. кол. : В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2017. Вип. 34. С. 260-272.

2. Топузьян А. Р. Содержание общественно опасное деяние как признак объективной стороны состава преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 150-1 УК Украины. *Право и закон*. 2017. № 2 (2). С. 66-72.

3. Топузьян А. Р. Характеристика суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони юридичного складу експлуатації дитини (ст. 150 КК України). *Держава та регіони*. Серія: Право. 2018. № 1. С. 139-144.

4. Топузьян А. Р. Характеристика суб'єкта втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 232- 235.

5. Топузьян А. Р. Перспективи вдосконалення покарання за злочини у сфері охорони моральності неповнолітніх з урахуванням досвіду зарубіжних країн. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / ред. кол. : В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2018. Вип. 35. С. 221-233.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Топузьян А. Р. До питання про форму вини у складі злочину, передбаченого статтею 304 ККУ. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони громадської безпеки*: матеріали міжнар. «круглого» столу (м. Харків, 18 трав. 2018 р.) / укладачі: Л.М. Демидова, Н.В. Невідома. Харків : Юрайт, 2018. С. 216-219.

7. Топузьян А. Р. Особливості суб'єктивної сторони юридичного складу втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 трав. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 107-109.

8. Топузьян А. Р. Щодо деяких аспектів перспективи вдосконалення покарань за злочини у сфері охорони моральності неповнолітніх із урахуванням досвіду зарубіжних країн. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м.

Харків, 18-19 жовт. 2018 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 526-529.

АНОТАЦІЯ

Топузьян А. Р. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, 2018.

Дисертацію присвячено характеристиці кримінально-правової охорони моральності неповнолітніх в Україні. У роботі встановлено наявність, надано науковий опис і пояснення підставам і принципи криміналізації посягань на моральність неповнолітніх. Надано характеристику суспільно небезпечним діянням як ознакам складів злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України. Охарактеризовано суспільно небезпечні наслідки та причинні зв'язки як ознаки складів цих злочинів. Досліджено юридичні ознаки суб'єктів і суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених статтями 150, 150-1 та 304 КК України. Проаналізовано види та міри покарань за злочини у сфері охорони моральності неповнолітніх за КК України. Визначено перспективи вдосконалення покарань за злочини у сфері охорони моральності неповнолітніх з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Розроблено пропозиції щодо удосконалення чинної редакції статей 150, 150-1 та 304 КК України.

Ключові слова: злочин, моральність неповнолітніх, експлуатація, використання, втягнення, злочинна діяльність, антигромадська діяльність.

АННОТАЦИЯ

Топузьян А. Р. Уголовно-правовая охрана нравственности несовершеннолетних в Украине. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Научно-исследовательский институт изучения проблем преступности имени академика В. В. Сташиса Национальной академии правовых наук Украины, Харьков, 2018.

Диссертация посвящена характеристике уголовно-правовой охраны нравственности несовершеннолетних в Украине. В работе установлено наличие, дано научное описание и объяснение основаниям и принципам криминализации посягательств на нравственность несовершеннолетних. Охарактеризованы общественно опасные деяния как признаки составов преступлений, предусмотренных статьями 150, 150-1 и 304 УК Украины.

Осуществлён анализ общественно опасных последствий и причинных связей как признаков составов этих преступлений. Исследованы юридические признаки субъектов и субъективной стороны составов преступлений, предусмотренных статьями 150, 150-1 и 304 УК Украины.

Проанализированы виды и меры наказаний за преступления в сфере охраны нравственности несовершеннолетних по УК Украины. Определены перспективы совершенствования наказаний за преступления в сфере охраны нравственности несовершеннолетних с учетом опыта зарубежных стран.

Разработаны предложения по совершенствованию действующей редакции статей 150, 150-1 и 304 УК Украины.

Ключевые слова: преступление, нравственность несовершеннолетних, эксплуатация, использование, вовлечение, преступная деятельность, антиобщественное деяние.

SUMMARY

Topuzyan A.R. Criminal law protection of the morality of minors in Ukraine. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems National Ukrainian Academy of Law Sciences. – Kharkiv, 2018.

The thesis is devoted to the description of criminal Law protection of the morality of minors in Ukraine.

The work defines the availability, provides a scientific description and explanation of the grounds and principles of criminalization of encroachments on the morals of minors. In particular, their social danger is determined, insufficiency of other, alternative criminal law, means for effective counteraction to their restoration and the necessity of a criminal-legal guarantee of the minors' rights protection is proved.

Principles of criminalization of encroachments on the morality of minors are grounded as a result of which the legislator observes such of them as taking into account the relative prevalence of the relevant acts, the procedural feasibility of criminal prosecution, an adequate level of legal awareness as well as violation of the principles of certainty of terminology and saving of criminal repression.

The international standards of moral protection of minors are analyzed as the benchmarks of her criminal law protection in Ukraine. The morality of minors is characterized as an object of criminal-law protection in the domestic legal system.

The characteristic of socially dangerous acts is given as signs of the syllables of crimes provided for in the articles 150, 150-1 and 304 of the Criminal Code of Ukraine. The scientific understanding of labor exploitation of the child is improved as a socially dangerous act provided for in the Art. 150 of the Criminal Code of Ukraine which consists in the use of labor of a child under the age from which the law allows employment as well as the use of a child in work where the law prohibits the use of

minors. The arguments are given in favor of the position that the obligatory objective feature of the crime envisaged in the art. 150-1 of the Criminal Code of Ukraine, the circumstances of its commission which provides for the presence in the location of the culprit and / or the child in the process of appealing third parties for them.

The socially dangerous consequences and causal connections are described as signs of crimes, envisaged by the articles 150, 150-1 and 304 of the Criminal Code of Ukraine. The notion of substantial harm for the educational level of the child is defined as a socially dangerous consequence of its exploitation which suggests to understand such a volume of backwardness of the educational level of the child from normative indicators, characterized by a complete or partial lack of its knowledge of compulsory studying of educational disciplines from the educational program for secondary comprehensive and special vocational schools which objectively does not allow it to finish the prescribed annual course in the normal study conditions.

The signs of the subjective part of the syllables of crimes provided for in the articles 150, 150-1 and 304 of the Criminal Code of Ukraine are researched. It is proved that the exploitation of a child is possible with both direct and indirect intention. It was established that a motive and purpose are optional features of the subjective part of the crime, stipulated in the Art. 150 of the Criminal Code of Ukraine and the qualifications are not affected. The only obligatory sign of the subjective part of the corpus delicti of the use of a young child for begging is guilty in the form of intent. The latter may be direct or indirect. Similarly, the involvement of a juvenile in a criminal or other anti-social activity can be accomplished both with direct and indirect intention.

The description of the subjects of crimes provided for in the articles 150, 150-1 and 304 of the Criminal Code of Ukraine is given. The expediency and necessity of making changes to the article 150-1 of the Criminal Code of Ukraine is proved aimed at forming the core of the crime as such, which is a feature of the general subject, but a qualified one (Part 2 of Article 150-1 of the Criminal Code of Ukraine) - special - the parents of a minor child or persons who replace them. The article substantiating the legal significance of the age difference between the victim and the subject of the crime provided for in Art. 304 of the Criminal Code of Ukraine is grounded, which, on the basis of the legal age of the said subject, must provide psychological superiority over minors who are used to be involved in criminal or other anti-social activity.

Types and penalties for crimes in the area of moral protection of minors under the Criminal Code of Ukraine are analyzed. The prospects of perfection of punishments for crimes in the sphere of protection of minors' morals are determined, taking into account the experience of foreign countries.

Proposals for improving the effective version the articles 150, 150-1 and 304 of the Criminal Code of Ukraine have been developed.

Key words: crime, minors morality, exploitation, usage, involvement, criminal activity, anti-social activity.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук Євтеєва Д.П.

Підписано до друку .04.2019 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Ум. друк. аркушів 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 846052

Надруковано у ФЛ-П Черняк Л.О.
61002, м. Харків, вул. Багалія, 16
Свідоцтво № 2480000000079553, від 16.05.2007 р.